

La saviesa dels pares d'Israel

SAGRATS I CLÀSSICS, 5

מסכת אבות

LA SAVIESA DELS PARES D'ISRAEL

EL TRACTAT ABOT DE LA MISNÀ

Traducció del text hebreu i arameu de Joan Ferrer

Introducció i notes de Jordi Sidera

EDICIÓ BILINGÜE

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL, SLL
Plaça del Nord, 4, pral. 1.^a
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció SAGRATS I CLÀSSICS, 5
Consell assessor LAIA DE AHUMADA
HALIL BÁRCENA
RAQUEL BOUSO
XAVIER MELLONI
XAVIER SERRA

Primera edició SETEMBRE DEL 2010

Producció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica INÈS CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat AGPOGRAF, SA

© 2010 JOAN FERRER I COSTA
per la traducció de l'hebreu i l'arameu

© 2010 JORDI SIDERA I CASAS
per la introducció i les notes

© 2010 FRAGMENTA EDITORIAL
per aquesta edició

Dipòsit legal B-30.478-2010
ISBN 978-84-92416-33-2

La investigació que ha donat com a resultat aquest llibre s'inscriu dins el projecte «Las representaciones de la lengua catalana en la historia» (Ref.: FF12008-04496/FILO) del Ministerio de Ciencia e Innovación (Subdirección General de Proyectos de Investigación).

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Introducció</i>	7
El judaisme	12
<i>Període bíblic</i>	16
<i>Període del Segon Temple</i>	19
<i>Període rabínic</i>	20
<i>Període medieval</i>	22
<i>Transició cap a la modernitat</i>	24
<i>L'emancipació</i>	25
La Misnà	28
El tractat Abot	44
Bibliografia	61

מסכת אבות

LA SAVIESA DELS PARES D'ISRAEL

פרק א	64
CAPÍTOL PRIMER	65
פרק ב	78
CAPÍTOL SEGON	79
פרק ג	94
CAPÍTOL TERCER	95
פרק ד	112
CAPÍTOL QUART	113

פרק ה	128
CAPÍTOL CINQUÈ	129
פרק ו	148
CAPÍTOL SISÈ	149
<i>Annex</i>	
Cadena de transmissió de la Torà	165
<i>Índex temàtic i geogràfic</i>	171
<i>Índex onomàstic</i>	175

INTRODUCCIÓ

AQUEST PETIT LLIBRE que teniu a les mans i que presentem per primera vegada en traducció catalana directa de l'original hebreu i arameu és una de les obres fonamentals per comprendre el judaisme. Tant és així que el tractat Abot (אבות) és l'obra rabínica que ha despertat més interès i ha gaudit d'una admiració popular més gran. L'Abot el trobem inserit al bell mig d'un dels dos puntals que sostenen l'impressionant edifici de la religió jueva. La Torà (תורה) n'és el puntal més conegut. De fet, la Torà és el llibre per excel·lència de la tradició jueva, la llei escrita, el llibre sagrat, que correspon al Pentateuc dels cristians, és a dir, als cinc primers llibres de la Bíblia. Aquest corpus escrit ha constituït per al judaisme, al llarg dels segles, la base de les seves creences, de la seva reflexió teològica i espiritual, i la font d'orientació de la seva conducta. Segons la tradició, la Torà fou entregada per Déu a Moisès a la muntanya del Sinaí. L'exegesi moderna manté oberta la qüestió sobre quina fou realment aquesta muntanya.¹ De fet, el que posa en relleu el text bíblic de l'ascensió de Moisès és una forta connotació simbòlica d'elevació espiritual. Ara bé, la història del judaisme no s'entendria

1. Cf. Ex 19,2-24; 20,18.

sense tenir en compte un altre puntal fonamental que s'ha transmès en paral·lel a la llei escrita i en constant diàleg amb aquesta. Es tracta de la tradició oral. A la mateixa muntanya, Moisès hauria rebut, a més del text escrit, la Torà oral, que és el complement de la Torà escrita. A partir d'aleshores aquesta llei oral s'ha anat transmetent de mestre a deixeble de generació en generació.

En el judaisme, la importància de la tradició oral ha estat i és enorme. Aquesta tradició oral cal considerar-la a la llum de la llei escrita. Els cinc llibres que componen la Torà, o la llei escrita, constitueixen un corpus sagrat, entregat per Déu mateix i, per tant, intocable. En aquest sentit, la transmissió del text bíblic al llarg dels segles s'ha mantingut sempre fidel al llegat originari. Ara bé, com s'esdevé amb tots els textos sagrats o d'enorme rellevància espiritual, la comprensió es fa difícil per a l'estudiós i presenta unes dificultats pràcticament insalvables per al llec. El llenguatge religiós i les narracions mítiques, com tota expressió metafísica, per la mateixa essència de les qüestions que tracten, presenten sempre un caire polisèmic i una riquesa de significats que en dificulten la comprensió. L'objecte d'estudi correspon a la realitat més fonamental i originària dels éssers, que difícilment es pot expressar de manera unívoca o literal. Aquesta fertilitat significativa en constitueix precisament la riquesa i és l'única manera d'expressar l'inexpressable. Aquest fet ha propiciat la fecunditat de lectures i interpretacions que s'han anat succeint al llarg de la història a partir de les pàgines d'aquests cinc llibres de la llei d'Israel, i això tant en la pròpia tradició jueva com en la cristiana i la musulmana. Les interpretacions i els comentaris que la tradició ha generat per exposar el sentit de la llei oral, per desenvolupar els passatges més

lacònics i per adaptar-la a cada circumstància històrica, han constituït un corpus de saviesa paral·lel a la Torà escrita, que va rebre el nom de Torà oral.

Per al judaisme, la Torà oral representa l'autèntica interpretació de la Bíblia hebrea i el complement de la Torà escrita. El procés de redacció d'aquests ensenyaments orals començà uns decennis després de la segona destrucció del temple, ocorreguda l'any 70 de la nostra era, i fou emprès pels rabins o mestres jueus. El text central d'aquesta tradició ortodoxa oral el constitueix la Misnà (משנה), atribuïda a rabí Yehudà i redactada a final del segle II dC. Davant d'altres documents que aparegueren en els tres primers segles de la nostra era com a exposició de la tradició oral —la Tosseftà, els midraixos, etc.—, la Misnà constitueix la versió més preclara i la que s'ha considerat el paradigma ortodox de la tradició oral.²

Si la Misnà ocupa aquest paper central en la tradició oral, el tractat que teniu a les vostres mans en constitueix una part molt especial. El tractat Abot (אבות) es troba inserit com un capítol dins d'un dels sis ordres que componen el recull de la Misnà. Des de sempre ha estat un dels tractats més estudiats i un dels llegits amb major devoció. L'admiració que ha suscitat ve determinada per un factor doble. D'una banda, ens trobem davant d'un tractat d'estil sapiencial inserit dins de la Misnà, que és un llibre constituït per discussions casuístiques sobre temes de caràcter legal. La notable expressivitat i elegància de les formulacions sapiencials de l'Abot ha exercit una enorme suggestió, com tindrem ocasió de comentar

2. Cf. CARLOS DEL VALLE, *La Misná*, Editora Nacional, Madrid, 1981, p. 13.

més endavant.³ Per altra banda, la importància del recull ve donada pel fet que hi trobem descrita la cadena de transmissió de la tradició oral, que es fa remuntar fins a la recepció per part de Moisès. La importància que en tota transmissió oral s'atorga a la fidelitat amb la qual es transmet el missatge originari fa que aquesta reivindicació sigui fonamental per copsar la legitimitat de la pròpia tradició. Més endavant exposarem les modalitats en què es narra aquest procés de transmissió; el que ens interessa de moment és subratllar la importància fundacional que representa aquest text per al judaisme del segle III dC.

La importància i l'ascendent del judaisme en el món ha estat enorme i única. A més de ser la font de les grans religions monoteistes, la seva contribució a la formació del món modern és tan fonamental com la de la mateixa civilització clàssica. De fet, l'abast de la seva perspectiva està tan arrelada en el nostre horitzó cultural i espiritual, que la majoria de principis que configuren la cosmovisió d'Israel els sentim com a propis i ni tan sols noensem que els devem a la genialitat de l'esperit jueu. Nocions com ara la dignitat humana i la consideració universal dels principis jurídics i morals, no serien possibles sense la reflexió d'una tradició que ha considerat que tota la naturalesa, i en especial l'ésser humà, és obra d'un únic Déu, i que ha vist en aquesta naturalesa el reflex de la llum divina. El camí ha estat llarg i sovint amb marrades inesperades, però els principis que es trobaven en el fons de la cosmovisió del poble d'Israel han impregnat i emmotllat la nostra pròpia concepció de la realitat. La ri-

3. Cf. Jacob NEUSNER, *Torah from our sages: Pirke Abot. A new american translation and explanation*, Rossel i Behrman House, Chappaqua, 1983.

quesa de les narracions mítiques de la Bíblia constitueix un fons inesgotable de reflexió sobre l'home, el món i Déu. La qualitat i la varietat de l'expressió literària d'aquestes narracions ha constituït un dels fonaments principals i el model de la nostra expressió narrativa i poètica. En aquest context, la rellevància que el tractat Abot té en la branca oral de la tradició jueva en fa una eina indispensable per aprofundir en el coneixement del judaisme i del nostre propi univers espiritual.

Ara bé, les dificultats en la nostra lectura de l'Abot vénen donades pel fet que aquest tractat en particular i la literatura rabínica en general no han arribat a constituir-se en cànon escrit de l'horitzó cultural occidental en la mesura en què ho ha fet la Bíblia hebrea. Dit en altres paraules, ens manca la tradició hermenèutica que ens hauria lliurat el text de forma viva. Certament que ha exercit una influència indirecta a través del contacte constant que el món occidental ha mantingut amb la tradició jueva, però el contingut explícit del llibre no és immediatament significatiu per al lector actual si no es posa en relació amb el conjunt de la tradició jueva i en l'horitzó de les nostres pròpies significacions. La present edició del tractat Abot pretén salvar aquesta distància proporcionant al lector català els enllaços que li permetin apropar-se i conversar amb un text extremament ric en possibilitats de desvetllament espiritual, de saviesa i de reflexió pràctica. La comprensió d'aquest tractat passa ineludiblement per mostrar-ne l'encaix dins del seu propi univers mental; aquest fet ens permetrà entendre la devoció i l'interès que ha despertat al llarg dels segles.

I EL JUDAISME

Tot i que aparentment pot semblar una tasca senzilla, definir amb precisió qualsevol religió presenta enormes dificultats derivades de la mateixa naturalesa humana i de la complexitat del món, el sentit del qual cada religió pretén explicar. Quan, a més, la religió és deutora d'una història mil·lenària, la manifestació fenomenològica i les concepcions ontològiques d'aquesta s'enriqueixen enormement. Ja Mircea Eliade havia fet notar la dificultat per definir el concepte mateix de *religió*. El que anomenem *religió* és un conjunt polièdric format per una morfologia pròpia, una història pròpia, unes interrelacions amb les creences i cultures adjacents, unes formes fenomenològiques diferents que han anat manifestant-se al llarg del temps i que, finalment, han estat ponderades per l'estudi de la filosofia i l'antropologia. A més, resulta difícil escatir com es pot aplicar al mateix temps el terme *religió* a les creences budhistes, al judaisme, al cristianisme o a les religions dels anomenats *pobles arcaics* o «*primitius*». ⁴ És per això que l'estudi de la religió i de les religions demana una hermenèutica que comporti desxifrar i fer presents i vius els significats de les formes de relació de l'ésser humà amb el sagrat. ⁵ En el cas del judaisme, la història del qual està profundament entrelaçada amb la nostra, fins i tot físicament en el cor de les nostres ciutats medievals, en els calls, ens passa com amb la indagació de sant Agustí amb el temps: si no ens ho demanen, tots sabem què és, però si ens ho demanen no sabem com explicar-ho. En una primera aproximació po-

4. Cf. Mircea ELIADE, *La búsqueda*, Kairós, Barcelona, 2000, p. 7-13.

5. *Ibid.*, p. 91.

dem definir el judaisme com la creença monoteïsta del poble d'Israel, que es remunta, segons la tradició jueva, a Abraham i els primers patriarques. De fet, és la primera creença enterament monoteïsta de la història de la humanitat. Però el nom mateix de *judaisme* comporta confusió.

Cal fer notar que tot i que actualment utilitzem aquest nom per referir-nos a l'actual religió dels jueus i, per extensió, a tota la seva història i tradició, de fet el nom de *judaisme* no apareix fins al segle I aC. El trobem citat per primera vegada en el segon llibre dels Macabeus, i era utilitzat per jueus de parla grega. ⁶ Però fins i tot després d'aquesta data, la literatura rabínica anomena el conjunt d'ensenyaments que conformen la seva religió amb el nom de Torà (תורה), que traduïm per 'lleï', però que estrictament significa 'ensenyament o doctrina'. Amb anterioritat a aquesta data, el nom estrictament correcte per anomenar aquesta religió seria el de *religió d'Israel*, o *la religió del poble del Senyor*, tal com l'anomenen els mateixos israelites i tal com apareix en els escrits. *Israel* (ישראל) és el nom honorífic que rebé Jacob després de la seva lluita amb un personatge misteriós i que, per extensió, passà a denominar tota la seva descendència. L'explicació del nom que es dona en la mateixa Torà és «el que ha combatut amb Déu». ⁷ El significat més literal s'aproximaria a 'alçat', 'dret', o 'adreçat'. Amb el nom del Senyor ens referim al *tetragrammaton* hebreu YHWH (יהוה), que apareix en el passatge del Pentateuc en què la presència divina en l'arç encès crida Moisès. ⁸ El significat literal de l'expressió indica una presen-

6. 2Ma 2,21; 8,1; 14,38.

7. Gn 32,29.

8. Ex 3,14.

פרק א

א משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הו מתוונם בדיו, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סג לתורה

ב שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים

1. El fet que el text no expliciti si es tracta de la llei oral o de l'escrita fa suposar que es refereix a totes dues. En tot cas, i tenint en compte l'interès que té l'Abot a exposar la cadena de transmissió oral, hem d'entendre que es vol donar especial rellevància a la recepció d'aquesta.

2. Successor de Moisès i cap de les tribus israelites en el moment de la conquesta de la Terra Promesa.

3. Estrictament es refereix als ancians, deixebles de Josuè, que van sobreviure a la seva mort (Jt 2,7-10). La Bíblia dona el nom d'*ancians* als caps morals i als guies del poble. Per extensió, hem d'entendre que la transmissió afecta el conjunt del poble, representat pels ancians, i que es va transmetent

CAPÍTOL I

- I A Moisès va rebre la Torà¹ al Sinaí i la va transmetre a Josuè,² Josuè als ancians,³ i els ancians als profetes.
- I B I els profetes la van transmetre als homes de la Gran Assemblea.⁴
- C Ells van dir tres coses:
- [1] «Sigueu prudents en el judici.»
- [2] «Feu pujar molts de deixebles.»
- [3] «Feu una tanca per a la Torà.»⁵
- 2 A Simó el Just⁶ va ser un dels supervivents de la Gran Assemblea.
- B Solia dir: «Sobre tres coses s'aguanta el món:

de generació en generació fins a arribar als profetes.

4. Es tracta de la institució legislativa i jurídica nascuda just després del retorn de l'exili babilònic, en el segle v aC; vegeu *supra*, INTRODUCCIÓ, p. 48-49.

5. És a dir, «protegiu-la» perquè no sigui descuidada o mal interpretada.

6. Gran sacerdot i un dels darrers membres de la Gran Assemblea. Visqué entre els segles III i IV aC. En el Talmud es relata una trobada entre ell i Alexandre el Gran. Segons Flavi Josep és la mateixa persona que Simó I, fill d'Onies. Fou el fundador del Sanedrí, entitat formada per setanta membres i continuadora de la tasca atribuïda a la Gran Assemblea.

אֲנִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמְעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה
אֹמֵר, אֶל תִּהְיוּ כַעֲבָדִים הַמְשַׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת
לְקַבֵּל פְּרָס, אֲלָא הֵווּ כַעֲבָדִים הַמְשַׁמְשִׁין אֶת הָרֵב
נְשֵׁלָא עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס, וַיְהִי מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם

יֹוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וַיֹּוֹסֵי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם
קִבְּלוּ מֵהֶם. יוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אֹמֵר, יְהִי בֵיתְךָ בֵּית נֶעֱד
לְחַכְמִים, וְהָיָה מִתְאַבֵּק בְּעַפְרֵי רַגְלֵיהֶם, וְהָיָה שׁוֹתֵה
בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם

7. Deixeble de Ximon el Just i el seu successor al capdavant del Sanedrí. Visqué a l'inici del segle III aC. Representa la figura d'enllaç entre Ximon el Just i les *zugot*. El seu mateix nom, *Antignós*, d'origen grec, mostra la influència hel·lenística sobre la vida jueva del segle III aC. Un dels seus deixebles, Tsadoq, fundarà el grup dels saduceus.

8. Aquesta sentència s'ha interpretat dins del context de controvèrsia amb l'hellenisme, i en concret amb l'epicureisme, en la mesura que aquests negaven la vida futura. Però en realitat no és clar que sigui una sentència motivada pel rerefons cultural de l'època; més aviat sembla estar en concordança amb les concepcions típiques del pensament rabínic.

9. Els comentaristes estan d'acord a assenyalar que no es refereix a la pos-

- [1] sobre la Torà,
- [2] sobre el culte
- [3] i sobre les obres de caritat.»

- 3 A Antignós de Sokhó⁷ va rebre [la Torà] de Ximon el Just.
B Solia dir:
- [1] «No sigueu com servents que serveixen l'amo amb l'objectiu de rebre un premi,
 - [2] sinó sigueu com servents que serveixen l'amo no amb l'objectiu de rebre un premi,⁸
 - [3] i que el temor del Cel sigui sobre vosaltres.»⁹

- 4 I A Yossé ben Yoézer de Tseredà i Yossé ben Yohanan de Jerusalem¹⁰ [la] van rebre d'ells.
B Yossé ben Yoézer diu:
- [1] «Que casa teva sigui una casa de trobada per als savis,
 - [2] i empolsa't amb la pols dels seus peus,¹¹
 - [3] i beu amb set les seves paraules.»

sibilitat del càstig sinó al temor reverencial amb què cal apropar-se a Déu.

10. La primera parella de *zugot* (vegeu INTRODUCCIÓ), de la primera meitat del segle II aC. Yossé ben Yoézer fou president del Sanedrí i provenia d'una família sacerdotal originària de Tseredà, al sud de Samaria. Són citats sempre conjuntament. Són coneguts per sentències referides a la puresa dels països gentils i per la controvèrsia que sorgí entre ells a propòsit de la imposició de mans durant les festes rituals. Amb aquesta controvèrsia introduïren per primera vegada, dins la història de la transmissió oral, el gènere de la disputa, tal com recull la mateixa Misnà (Hag 2,2).

11. A part del significat allegòric evident, la sentència pot tenir també un significat literal ja que els deixebles acostumaven a seure «als peus» del mestre.